

Z ZAGADNIENIÓW SOCJOLOGII, SOCJOLOGII RELIGII I SOCJOLOGII KULTURY

ROCZNIKI NAUK SPOŁECZNYCH
Tom VII — 1979

STANISŁAW CIEŚLA

SĄSIEDZTWO W MIEŚCIE POJĘCIE, TYPOLOGIA I ZNACZENIE

WSTĘP

Sąsiedztwo należy do istotnych problemów badawczych socjologii. Krytycy miast uważali zanik sąsiedztwa za jedną z głównych wad ich rozwoju. Reformatorzy społeczni i urbaniści, wskazując sposoby przewyciężenia tego kryzysu, wysuwali programy, których istotną częścią stała się wizja takiej organizacji życia społecznego w mieście, która stwarzałaby optymalne warunki dla rozwoju i pogłębiania stosunków sąsiedzkich. Miasta miano przekształcić w zespoły dobrze funkcjonujących i zintegrowanych społeczności lokalnych dawnego, tradycyjnego typu. Dzięki temu miały zostać przewyciężone takie zjawiska jak: anonimowość, zagubienie w tłumie, zatomiastowanie, a więc charakterystyczne negatywne zjawiska szybko rozwijających się miast kapitalistycznych XIX wieku.

W krytyce miast przyjmowano za punkt wyjścia układ stosunków społecznych wsi czy miast okresu przedindustrialnego. Wizja układu dawnych stosunków (a więc kryterium porównawcze) nierzadko była wyidealizowana i przepełniona romantyzmem, czy po prostu wyznaczona panującą modą naukową.

Wokół problematyki sąsiedztwa powstało wiele nieporozumień i niejasności. Sąsiedztwo ujmowano różnie, co pociągało za sobą różną ocenę stanu stosunków sąsiedzkich. Stan relacji sąsiedzkich pozostaje nadal ważnym wskaźnikiem integracji środowiska ludzkiego. Problematyka badawcza stosunków sąsiedzkich nie jest całkowicie uporządkowana. Nadal występują niejasności terminologiczne, pozostało jeszcze do przebadania wiele problemów. Aktualny stan badań nad sąsiedztwem można scharakteryzować następująco: „Nie zostały [...] dotychczas rozpoznane różne typy sąsiedztwa społecznego, a właściwie różne wzory stosunków sąsiedzkich, ich uzależnienie od cech strukturalnych ludności, od typów osiedli, czy typów budownictwa mieszkaniowego. Nie została rozpoznana rola samego sąsiedztwa przestrzennego a więc bliskości zamieszkania jako źródła zachowań czy stosunków społecznych”¹.

¹ T. Chmielewski, A. Stanowski, J. Turowski. *Zagadnienia wstępne*. W: J. Turow-

Celem niniejszego artykułu będzie próba odpowiedzi na niektóre z tych pytań.

1. POJĘCIE SĄSIEDZTWA

Sąsiedztwo ujmowane jest w kategoriach stosunków społecznych². Tak rozumiane obejmuje układ względnie trwałych powiązań między osobami powstałych na gruncie zależności, wynikających z bliskości zamieszkania, a wyrażających się na zewnątrz w postaci unormowanych czynności, na które składają się określone obowiązki i uprawnienia z obu stron³.

Stosunki sąsiedzkie, podobnie jak stosunki znajomości, przyjaźni i pokrewieństwa, są zaliczane do tzw. stosunków osobowych. R. Heberle podkreśla jednak element normatywny w sąsiedztwie: stosunki sąsiedzkie nie mają charakteru emocjonalno-efektywnego. Normy regulujące zachowania sąsiedzkie są ugruntowane w tradycji i obyczaju. W związku z tym sąsiad będzie działał w zależności od oczekiwań. Dopiero zmniejszenie stopnia wzajemnego uzależnienia między sąsiadami wpływa na selektywność sąsiedztwa i może przyjąć charakter związku przyjacielskiego⁴. Wydaje się, że część stosunków sąsiedzkich ma formę stosunków rzeczowych, zaś pogłębione i intensywne stosunki sąsiedzkie mogą przybrać formę stosunków osobowych. Sąsiedztwo konstytuują trzy elementy: 1. bliskość przestrzenna, 2. interakcje powstałe na podstawie tej bliskości, 3. element normatywny: powinności i obowiązki, które są uświadamiane przez uczestników tego stosunku.

Bliskość przestrzenna pozwala odróżnić stosunki sąsiedzkie od innych typów stosunków społecznych, np. przyjacielskich, ze znajomymi czy krewnymi. Inaczej mówiąc można za Tonniesem nazwać sąsiedztwo wspólnotą miejsca (*Gemeinschaft des Ortes*), stosunki z krewnymi wspólnotą krwi (*Gemeinschaft des Blutes*), a stosunki przyjacielskie to wspólnota ducha (*Gemeinschaft des Geistes*)⁵. Stosunki sąsiedzkie nie mają typu kontynuacyjnego, to znaczy, że wraz ze zmianą miejsca zamieszkania zmieniają się sąsiedzi.

wski (red.). *Nowe osiedla mieszkaniowe. Ludność. Środowisko mieszkalne. Życie społeczne. Na podstawie badań nowych jednostek mieszkaniowych Lublina*. Warszawa 1976 s. 8.

² Por. J. Turowński. *Stosunki społeczne w nowych osiedlach mieszkaniowych. Teoria i rzeczywistość*. „Życie i myśl” 26:1976 nr 7-8 s. 70-93.

³ Por. P. Kryczka. *Spółeczność osiedla mieszkaniowego w wielkim mieście. Ideologia i rzeczywistość*. Lublin 1976 (mps — Arch. KUL) s. 78.

⁴ R. Heberle. *The Normative Element in Neighborhood Relations*. W: F. Bali, J. S. Vandiver (Eds.). *Urban Sociology. Contemporary Readings*. New York 1970 s. 268-285.

⁵ F. Tonnies. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Berlin 1887 — cyt. za: E. Pfeil. *Nachbarkreis und Verkehrskreis in der Großstadt*. W: *Daeseinsformen der Großstadt*. Hrsg. R. Mackenson [i in.]. Tübingen 1959 s. 198.

Utrzymywanie stosunków z dawnymi sąsiadami przybiera wtedy formę znajomości czy przyjaźni. Granice przestrzenne stosunków sąsiedzkich są nieostre, niemniej jednak pomijanie roli przestrzeni może doprowadzić do nieporozumień i uproszczeń.

Rola przestrzeni jest ujmowana różnie w tym zakresie: stosunki sąsiedzkie jedni ujmują jako „zeterminowane przestrzenią i do niej odniesione”⁶, inni całkowicie pomijają przestrzeń jako podstawę stosunków sąsiedzkich. Oswald wychodząc z założenia, że szybkie przemiany społeczeństwa doprowadziły do tak dużych przemian sąsiedztwa twierdzi, że nieuprawnione już jest używanie tego pojęcia, posiadającego przecież pewną określoną treść znaczeniową. Jeśli chcemy pozostać przy określeniu sąsiedztwa, wówczas słowo to oznacza już nie bliskość przestrzenną, lecz sąsiad to ten, kogo można szybko i łatwo dotrzeć, z kim człowiek jest w szczególny sposób związany ze względu na wspólne cechy⁷. Takie ujęcie sąsiedztwa jest konsekwencją założenia o dominującej, a nawet decydującej roli powiązań ponadlokalnych we współczesnym społeczeństwie, które może być ujmowane właśnie z tego względu jako „społeczeństwo ponadlokalne”⁸. Treść stosunków sąsiedzkich nie ulega więc zmianie; pozostają one pogłębionymi stosunkami osobowymi, realizowanymi niekoniecznie w miejscu zamieszkania. Stosunki społeczne tego typu trudno odróżnić od przyjaźni czy znajomości. Co ważniejsze — podejście takie przesuwając z pola uwagi stosunki realizujące się w miejscu zamieszkania, wychodząc bardziej czy mniej wyraźnie z założenia, że przestały one odgrywać rolę w całym splocie stosunków społecznych współczesnego społeczeństwa. Sama bliskość przestrzenna nie rozstrzyga o intensywności i formach stosunków sąsiedzkich. Pominięcie tego czynnika wydaje się jednak również nieuzasadnione.

2. FUNKCJE SĄSIEDZTWA

Za najważniejszą funkcję sąsiedztwa jest powszechnie uważane świadczenie pomocy. Pfeil stwierdza: „Sąsiedztwo musi być zawsze ujmowane funkcjonalnie. Tylko wtedy, gdy człowiek skazany jest na sąsiadów i robi z tego użytek”⁹. Formy pomocy sąsiedzkiej ulegają zmianie. Obecnie ta płaszczyzna

⁶ H. Oswald. *Die überschätzte Stadt*. Olten-Freiburg 1966 s. 145 nn.

⁷ Tamże s. 145 nn.

⁸ G. Wurzbacher. *Die Nachbarschaft als Ausgleichsfaktor gegen Vereinzelung und Anomie*. W: G. Wurzbacher (Hrsg.) *Das Dorf in Spannungsfeld industrieller Entwicklung*. Stuttgart 1954. Por. P. Kryczka. *Sąsiedztwo i kontrola społeczna — problem odrodzenia się społeczności lokalnych w dużym mieście*. W: *Nowe osiedla mieszkaniowe* s. 104-140; W. Mrozek. *Typy stosunków społecznych w mieście*. „Górnośląskie Studia Socjologiczne” 6:1969 s. 104-118.

⁹ Jw.

stosunków sąsiedzkich ulega zanikowi, pociągając za sobą zmianę charakteru sąsiedztwa. Przy świadczeniu sąsiedztwa obowiązuje zasada wzajemności. Sąsiedztwo zatracą charakter usługowy, a równocześnie wzrasta ranga stosunków ze znajomymi, przyjaciółmi czy krewnymi. Rozwija się tendencja do świadomego wyboru sąsiadów; sąsiedztwo staje się spelektywne.

Drugą ważną funkcją sąsiedztwa jest socjalizacja. Socjalizacja w odniesieniu do sąsiedztwa ma dwa aspekty:

a) socjalizacja w wieku dziecięcym, b) wtórna socjalizacja lub adaptacja¹⁰.

Sąsiedztwo odgrywa szczególnie ważną rolę socjalizacyjną dla dzieci w wieku od 3 do 6 lat. W tym czasie dziecko poznaje przestrzenny i społeczny świat z „drugiej strony” rodziny, tzn. przede wszystkim bezpośrednie otoczenie mieszkania, nawiązuje szybko kontakty z dziećmi sąsiadów. Przez pewien czas sąsiedztwo — poza rodziną stanowi wyłączny przestrzenny i społeczny świat dziecka. W momencie, gdy sąsiad wchodzi w otwarty kontakt z dzieckiem można o nim powiedzieć, że występuje w roli czynnika socjalizującego.

W społeczeństwach kapitalistycznych położenie warstwowe rodziców wpływa na przebieg socjalizacji dzieci. Rodziny awansujące zwracają szczególną uwagę, aby dzieci nie „zostały zepsute” przez złe otoczenie. W USA przedstawiciele middle-class mający szansę na awans, ograniczają zasięg kontaktów swoich dzieci¹¹.

Drugą formą socjalizacji jest socjalizacja wtórna, która jest przystosowaniem do norm panujących w danym środowisku sąsiedzkim. Socjalizacja ta jest kształtowana przez dwa przeciwstawne zjawiska: homogeniczności i heterogeniczności. Jakie więc konsekwencje powoduje społeczna homogeniczność sąsiedztwa. W tej sytuacji występuje duże prawdopodobieństwo, że stosunki sąsiedzkie charakteryzują te same oczekiwania, tzn. że normy regulujące zachowania sąsiedzkie są względnie jednoznacznie definiowane. Presja konformizmu staje się wtedy stosunkowo silna, a kontrola społeczna względnie ostra.

W sąsiedztwach heterogenicznych, gdzie oczekiwania są różne, presja konformizmu jest stosunkowo mała, a kontrola społeczna minimalna. Z punktu widzenia socjalizacji jest to istotne rozróżnienie. W sąsiedztwach krańcowo heterogenicznych może wystąpić niepewność co do obowiązujących norm. Z drugiej strony normy obowiązujące w sąsiedztwach społecznie homogennych mogą być tak mocne, że utrudniają jednostce pełne funkcjonowanie poza grupą sąsiedzka. Przystosowanie do nowego otoczenia sąsiedzkiego może wywołać konflikty, które — w zależności od sposobu funkcjonowania sąsiedztwa i stopnia zróżnicowania — przybierają różną siłę. Jeśli jednak liczba

¹⁰ B. Hamm. *Betrifft Nachbarschaft. Verständigung über Inhalt und Gebrauch eines vieldeutigen Begriffs* Bauwelt-Fundamente t. 40-1973.

¹¹ Pfeil; jw. s. 180.

przybyszów jest duża i występują oni jako grupa, to ich normy mogą się stać obowiązujące dla wszystkich.

Sąsiad pełni także funkcję partnera komunikacji. Ta funkcja jest szczególnie ważna dla osób związanych z miejscem zamieszkania, a więc przede wszystkim ludzi starych i kobiet nie pracujących zawodowo. Dla nich stosunki sąsiedzkie pełnią rolę pośrednią, nie zastępują bliskich stosunków osobowych.

Realizowana przez sąsiedztwo kontrola społeczna jest w dużym stopniu uzależniona od składu grup sąsiedzkich. Jej zasięg i skuteczność jest szczególnie duża w grupach sąsiedzkich społecznie homogenicznych. Badania lubelskie wykazały, że sąsiedztwo stanowi ważną grupę odniesienia normatywnego (tylko dla 11% mężczyzn i 9% kobiet układ ten nie odgrywa żadnej roli)¹². Osiedlowy układ odniesienia jest ważniejszy od układu odniesienia w miejscu pracy czy w rodzinie¹³.

3. TYPOLOGIA SĄSIEDZTWA

Zjawisko zróżnicowania sąsiedztwa było dostrzegane od dawna. Max Weber podkreśla, że intensywność stosunków sąsiedzkich jest szczególnie zróżnicowana w warunkach współczesnego życia miejskiego, w których obok bliskich stosunków sąsiedzkich występują także sytuacje ich braku¹⁴. Na podstawie badań empirycznych wyodrębniono typy zachowań sąsiedzkich, różniące się pod względem treści, zasięgu i intensywności.

Jedną z rozpowszechnionych typologii sąsiedztwa, która wpłynęła zarówno na rozwój badań, jak i rozważania na temat sąsiedztwa, była typologia H. Klagesa¹⁵. Na podstawie badań Klages wyróżnia trzy typy sąsiedztwa: a) tzw. zachowania ceremonialne (Zeremonielles-verhalten), b) tzw. zachowania solidarnościowe (Solidaritätsverhalten), c) kontakty indywidualne (individuelles Kontaktverhalten). Pierwszy typ stosunków sąsiedzkich obejmuje tzw. „Gruszverhalten” czyli zachowania, których treścią jest wymiana pozdrowień. Ten typ charakteryzuje się zachowaniem dystansu wobec sąsiadów. Treścią stosunków jest przestrzeganie zewnętrznych form wzajemnego współżycia. Zachowania ceremonialne są powszechnie praktykowane w miastach. Zachowania solidarnościowe wyrażają się podjęciem przez sąsiadów wspólnych działań dla zaspokojenia potrzeb powstałych w miejscu zamieszkania. Wreszcie kontakty indywidualne są formą stosunków sąsiedzkich charakteryzującą

¹² Kryczka. *Spoleczność osiedla mieszkaniowego* s. 112.

¹³ M. Weber. *Wirtschaft und Gesellschaft*. 1. Halbband. Tübingen 1956 s. 216.

¹⁴ H. Klages. *Der Nachbarschaftsgedanken und die nachbarliche Wirklichkeit in der Großstadt*. Stuttgart 1968 s. 104.

¹⁵ Cyt. za: Hamm, jw. s. 139.

cych się względnym stopniem zbliżenia, czego wyrazem są: wzajemne odwiedzanie się, udział w uroczystościach rodzinnych sąsiadów itd. Kontakty indywidualne mają znacznie węższy zakres niż zachowania ceremonialne.

Na podstawie badań w Anglii Morris Mogej wyróżnił trzy typy zachowań: potencjalnie-wzajemne, wzajemne i niewzajemne. Twierdzi równocześnie, że pierwszy typ zachowań jest najczęstszy¹⁶. Zagadnieniami sąsiedztwa zajmował się również Meister, który wyróżnił następujące typy zachowań sąsiedzkich: a) wymuszone b) spontaniczne c) zorganizowane. Przez interakcje wymuszone rozumie takie, których nie można uniknąć ze względu na wspólne urządzenia czy zadania (np. wspólne używanie pralni, wspólny kosz na śmieci, wspólny udział w czynach społecznych). W tym typie interakcji nie ma selekcji wśród przestrzennie możliwych sąsiadów. W przeciwieństwie do zachowań wymuszonych interakcje spontaniczne są selektywne i czasowo ograniczone (np. doraźna pomoc, pożyczka). Zorganizowane formy zachowania powstają wtedy, gdy sąsiedzi odczuwają wspólne potrzeby i podejmują kroki do ich zaspokojenia (wspólne zakupy, wycieczka itd.). To zorganizowanie może nastąpić w wyniku działania wszystkich uczestniczących, albo stanowi wynik inicjatywy grupy sąsiedzkiej.

W prezentowanym ujęciu zakres reakcji spontanicznych byłby bardzo szeroki. Obejmowałby on różne typy stosunków sąsiedzkich od niewiążącej rozmowy aż po odwiedzinę okolicznościową. W związku z tym można odróżnić sposoby zachowania, które są przede wszystkim skierowane na pomoc oraz takie, których głównym celem jest nawiązanie stosunków towarzyskich w miejscu zamieszkania. Zorganizowane interakcje rozwijają się albo ze względu na aktualne potrzeby, albo ich źródłem są tradycyjne formy instytucjonalne, które kiedyś rozwinęły się na bazie faktycznych potrzeb. W środowisku miejskim ten typ stosunków został zepchnięty przez rozwijające się instytucje infrastruktury społecznej. Z brakiem selektywności przy zachowaniach wymuszonych łączy się zjawisko ruralizacji zachowań sąsiedzkich, dzięki czemu można utrzymać pożądany dystans społeczny.

Centre d'Études des Groupes Sociaux¹⁷ wyróżnia w zakresie kontaktów sąsiedzkich anonimową znajomość, kontakt — pozdrowienie, niewiązący kontakt — rozmowa.

Na podstawie badań osiedli lubelskich P. Kryczka wyróżnia pięć typów sąsiedztwa: 1. sąsiedztwo przestrzenno-zaniechaniowe, 2. sąsiedztwo znajomościowo-świadczeniowe, 3. sąsiedztwo znajomościowo-ceremonialne, 4. sąsiedztwo poinformowane, 5. sąsiedztwo solidarnościowe¹⁸. Pierwszy typ sąsiedztwa polega na „dostrzeganiu” sąsiada, na uznaniu jego uprawnień i świa-

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ *Spoleczność osiedla mieszkaniowego.*

domości obowiązków wynikających z bliskości zamieszkania. Kryczka wychodzi z założenia, że o sąsiedztwie można mówić także wtedy, gdy interakcje sąsiedzkie nie są uzewnętrznione; wystarczy gdy występuje gotowość do ich realizacji. Ta gotowość jest ogólną treścią normy społecznej, która wymaga, aby sąsiedzi nawiązali ze sobą kontakt w określonych warunkach (zależnie od przedmiotu tego kontaktu).

Drugi typ sąsiedztwa jest charakterystyczny dla tradycyjnych społeczności lokalnych. Sąsiedztwo to ma obecnie inny kształt i jest podwójnie ograniczone: nie obejmuje wszystkich mieszkańców (około 2/3), jego zasięg jest ograniczony (z reguły rozciąga się ono na 1–2 rodziny). Na podstawie badań Kryczka ustalił czynniki warunkujące ten typ sąsiedztwa. Do tego typu uwarunkowań zalicza się m.in. typ jednostki mieszkaniowej wyznaczony przez inwestora. Osiedla spółdzielcze szczególnie pozytywnie wpływają na rozwój stosunków sąsiedzkich (dużo bardziej niż osiedla komunalne)¹⁹. Następnym czynnikiem jest pochodzenie ekologiczne. Okazuje się, że duża część badanych tak pochodzenia wiejskiego²⁰, jak i wychowanych w dużych miastach (ponad 100 tys. mieszkańców) nie utrzymuje stosunków sąsiedzkich. Występuje natomiast duża sieć powiązań sąsiedzkich wśród respondentów pochodzących z małych miast oraz z miast o wielkości 20–100 tys. mieszkańców. Grupą społeczną charakteryzującą się szczególnie małą aktywnością sąsiedzką są rzemieślnicy i robotnicy. Wraz ze wzrostem dochodu wzrasta aktywność sąsiedzka. Ludzie o niskiej stopie dochodowej nawiązują najmniej stosunków sąsiedzkich. Ogólnie sąsiedztwo znajomościowo-świadczeniowe można określić jako mające charakter selektywny zarówno w sensie przestrzennym, jak i w sensie zasięgu. Przy nawiązywaniu stosunków sąsiedzkich występuje tendencja do pomijania niżej stratyfikowanych społecznie kategorii mieszkańców. Większość realizowanych stosunków sąsiedzkich przebiega na tej samej lub zbliżonej płaszczyźnie wykształcenia (dotyczy to przede wszystkim osób ze średnim wykształceniem). Sąsiedztwo znajomościowo-świadczeniowe jest bardziej rozwinięte w osiedlach typu spółdzielczego niż w osiedlach komunalnych.

Sąsiedztwo typu znajomościowo-ceremonialnego charakteryzuje się przede wszystkim powszechnym zasięgiem. Jego funkcja polega głównie na wytworzeniu określonych układów na płaszczyźnie kontroli społecznej w miejscu zamieszkania.

Typ sąsiedztwa poinformowanego jest znacznie szerszy od sąsiedztwa znajomościowo-świadczeniowego. Do czynników wpływających pozytywnie

¹⁹ Por. J. Ziółkowski. *Urbanizacja, miasto, osiedle*. Studia socjologiczne. Warszawa 1965 s. 209–212; S. Nowakowski. *Miejskie społeczności osiedlowe w powojennej Polsce*. W: Nowakowski (red.). *Przemiany miejskich społeczności lokalnych w powojennej Polsce*. Warszawa 1974.

²⁰ B. Jałowiecki. *Osiedle i miasto*. Warszawa 1964 s. 120.

na zakres wiedzy o sąsiadach zaliczyć należy przede wszystkim czas, miejsce na skali pozycji społecznej i wykształcenia, poziom dochodu, struktura rodziny.

Piątą kategorią jest sąsiedztwo solidarnościowe. Charakteryzuje je świadomość poczucia jedności i wspólności interesów ze względu na wspólną sytuację, stwarzaną przez bliskość zamieszkania. Łączy ono większą liczbę rodzin, a przedmiot działania bywa subiektywnie określany jako nadrzędny. Ten typ sąsiedztwa obejmuje około 80% badanych.

Stan i rozwój stosunków sąsiedzkich stanowi kryterium stopnia anonimowości środowiska miejskiego. W literaturze socjologicznej wyraża się często opinię, że na obecnym etapie urbanizacji sąsiedztwo funkcjonować przestało w mieście. Miasto stało się zbiorowością anonimową. Kontakty osobowe mają miejsce tylko w małych grupach, dominującą sferę stanowią kontakty rzeczowe. Wydaje się, że można wskazać przynajmniej trzy rodzaje źródeł takiej oceny. Po pierwsze stosunki sąsiedzkie ujmują się „całościowo”, to znaczy bez wyodrębnienia różnych form sąsiedztwa i ich funkcji. Drugie źródło tego typu oceny tkwi w traktowaniu współczesnych form sąsiedztwa jako społecznie „martwych” czy „pustych”. Wreszcie przyjmuje się różne odniesienia zbiorowości zintegrowanych.

Stosunki sąsiedzkie obecnie odgrywają znacznie mniejszą rolę niż dawniej. Dotyczy to zwłaszcza tradycyjnej formy, czyli sąsiedztwa znajomościowo-świadczeniowego, które uległo znacznemu zawężeniu. Zmienił się także rodzaj świadczeń w ramach relacji tego typu. Jednak wśród 2/3 badanych rodzin kontakty sąsiedzkie są utrzymywane. Sąsiedztwo jest obecnie wynikiem selekcji i świadomego wyboru. Wydaje się, że zanikło sąsiedztwo „decyzyjne”, którego oddziaływanie dochodziło aż do sfery życia prywatnego.

Pozostałe typy sąsiedztwa (znajomościowo-ceremonialne i poinformowane) są rozpowszechnione w mieście. Sąsiedztwo znajomościowo-ceremonialne realizuje ponad 90% badanej ludności, odgrywa więc istotną rolę w funkcjonowaniu społeczności miejskich. J. Turowski wyróżnia trzy podstawowe funkcje tego typu sąsiedztwa: jako źródło poczucia „zamieszkiwania wśród znanych i znajomych ludzi, zobowiązanych nawet do życzliwości i pomocy w przeciwieństwie do uczucia braku bezpieczeństwa, zagrożenia towarzyszącego zamieszkiwaniu czy pobytowi wśród obcych”.. Sąsiedztwo tworzy sprzyjające warunki atmosferę do podejmowania różnych nieformalnych, jak i sformalizowanych działań zbiorowych. Po trzecie, owe kręgi sąsiedzkie i znajomościowe w obrębie osiedla odgrywają rolę układów odniesienia normatywnego²¹. Układ ten jest ważniejszy od kręgów koleżeńskich, towarzyskich i rodzinnych. Badania lubelskie wykazały współwystępowanie różnych typów stosunków społecznych

²¹ J. Turowski. *Kształtowanie się zbiorowości osiedlowych w wielkich miastach*. „Studia Socjologiczne” 60:1976 nr 1 s. 205-253.

w mieście, np. sąsiedztwo w powiązaniu ze stosunkami znajomości i przyjaźni²².

Ponadto warto w odniesieniu do społeczności miejskich zwrócić uwagę na oczekiwania wobec sąsiedztwa. Z badań wynika, że dwukrotnie więcej ludności opowiada się za sąsiedztwem „intensywnym”, niż je praktykuje. Mieszkaniec miasta deklaruje więc gotowość do zintensyfikowania stosunków z sąsiadami. Chombar de Louwe upatruje źródeł tych deklaracji w żywotności stereotypów²³. Zjawisko to tłumaczy się również jako reakcję na desocjalizację w starej zabudowie miast typu XIX-wiecznego. Tezę tę potwierdzają nie tylko badania w Lublinie, lecz także w Anglii i Niemczech²⁴.

Stosunki sąsiedzkie nie zanikają w mieście. Ich formy ulegają zmianom równoległe do ogólnospołecznych zmian, pozostają jednak nadal istotnym czynnikiem integrującym zbiorowość miejskie.

NACHBARSCHAFT IN DER STADT. BEGRIFF, TYPOLOGIE UND BEDEUTUNG

Zusammenfassung

Die Diagnose des gesellschaftlichen Lebens in Städten hat nachgewiesen, dass in städtischen Verhältnissen Verfall und Schwinden von gesellschaftlichen Verbundenheiten vorkommen und eine städtische Gesellschaft individualisiert und atomisiert wird.

Zum Ziel des Artikels wurde ein Beweis, dass diese Diagnose nicht richtig sei, und vor allem deshalb weil bei ihrer Bearbeitung keine adäquaten Werkzeuge gebraucht wurden. Das Gesellschaftsleben in der Stadt wurde aberflächlich und versimpel analysiert, die Nachbarschaft wurde komplex gefaßt, als ob sie eine homogene Erscheinung wäre. Forschungen über die Nachbarschaft in der Stadt in der Kategorie eines gesellschaftlichen Verhältnisses ermöglichte eine Aussonderung verschiedener Arten der Nachbarschaft, die in einer städtischen Menschenmasse verschiedene Funktionen haben. Die Nachbarschaft spielt eine grosse Rolle im Leben der städtischen Menschenmasse.

²² Tenże. *Stosunki społeczne*.

²³ Cyt. za: Turowski. *Stosunki społeczne*.

²⁴ Turowski. *Kształtowanie się zbiorowości osiedlowych*.